

УДК 347 (477)

ОЗНАКИ ВАЛЮТНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Старинський М.В., к. ю. н., доцент
кафедри цивільно-правових дисциплін та банківського права
ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України»

Стаття присвячена дослідженню валютних правовідносин і їх ознак. В ній автор акцентує увагу та досліджує особливості валютних правовідносин, і виділяє ознаки, що відрізняють їх від інших видів правових відносин.

Ключові слова: валюта, валютні правовідносини, валютне право, ознаки валютних правовідносин, методи правового регулювання валютних відносин.

Статья посвящена исследованию валютных правоотношений и их признаков. В ней автор акцентирует внимание и исследует особенности валютных правоотношений, и выделяет признаки, которые отличают их от других видов правовых отношений.

Ключевые слова: валюта, валютные правоотношения, валютное право, признаки валютных правоотношений, методы правового регулирования валютных правоотношений.

Starynskyi M.V. CHARACTERISTICS OF CURRENCY LEGAL RELATIONS

The article is devoted to study of currency legal relations through prism of their characteristics. Therein author focuses on and researches peculiarities of currency legal relations, which distinguish them from other kinds of legal relations.

Key words: currency, currency legal relations, currency law, characteristics of currency legal relations, methods of legal regulation of currency relations.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку світової економічної взаємодії держав перед країнами постає ряд питань, пов'язаних із поживленням фінансової діяльності на їх території. Від варіантів вирішення цих питань залежить їх існування, як незалежних та економічно могутніх держав. При цьому пріоритетними питаннями, які потребують дослідження та вирішення, є питання, пов'язані з обігом іноземної валюти, валютних цінностей. В цій ситуації Україна, як країна, що розвивається та намагається створити власну дієву економіку, не є виключенням.

Сьогодні вже практично всім зрозуміло, що валютні відносини, розвиток яких залишений безконтрольним, можуть значно знизити ефективність діяльності держави, і не лише в сфері економіки. Враховуючи це, є очевидним, що лише ефективна організація валютних відносин в Україні є запорукою стабільного розвитку нашої держави та утвердження її як незалежної та економічно могутньої держави. Разом з цим в сучасних умовах розвитку нашої держави надзвичайно важливим є питання з'ясування особливостей валютних відносин, їх ознак, оскільки саме це дає можливість чітко відділяти валютні відносини від усіх інших, та застосовувати щодо них лише ті механізми правового регулювання, які будуть максимально ефективними та такими, що відповідають їх природі.

Враховуючи зазначене, **метою** нашої розвідки є виділення характерних ознак ва-

лютних правовідносин, а **завданням** – надання їх характеристики.

Як уявляється, дослідження та надання характеристики ознакам валютних правовідносин варто розпочати з визначення самого терміну **валютні правовідносини**. Враховуючи проведені нами дослідження [10; 11], ми лише зазначимо його. На нашу думку валютні правовідносини варто сприймати як **урегульовані нормами права суспільні відносини між уповноваженими суб'єктами з приводу обігу валюти і валютних цінностей, реалізація яких забезпечується силою державного примусу**.

Ступінь розробленості проблеми. Переходячи безпосередньо до виділення та характеристики ознак валютних правовідносин варто зазначити наступне. Як показує аналіз фахової наукової літератури, яка присвячена дослідженню правового регулювання валютних відносин, їх дослідженню приділяли увагу такі науковці, як: Є.О. Алісов, А.М. Іскоростенський, Т.І. Губарева, Л.М. Кравченко, О.А. Костюченко, Ю.А. Крохіна, С.М. Половко та інші. Разом з цим характеристиці ознак валютних правовідносин практично не приділялось належної уваги. Так, в окремих роботах надається лише визначення поняття «валютні правовідносини» без характеристики їх суттєвих ознак [2, с. 58; 3, с. 40; 4, с. 66; 6, с. 41], в інших – особливості валютних правовідносин лише перелічуються [7, с. 21]. Також варто звернути увагу на те, що практично всі дослідники, які виділяють та на-

дають характеристику ознакам валютних правовідносин, обґрунтовують їх, виходячи з позиції валютних правовідносини як різновиду (специфічного різновиду) фінансових правовідносин, і їм притаманні ознаки фінансових правовідносин [1, с. 16-18; 8, с. 55-56].

Досліджуючи ознаки валютних правовідносин, Є.О. Алісов у своїй роботі зазначав, що «валютні правовідносини, по своїй суті, є специфічним різновидом фінансово-правових відносин...». Їм притаманні «найважливіші ознаки суспільних зв'язків, що виникають у процесі утворення, розподілення та використання централізованих і децентралізованих грошових фондів (фінансові правовідносини – М.В.), а саме:

1. Валютні правовідносини складаються у сфері фінансової діяльності держави і пов'язані з організуючою роллю по розподіленню і перерозподіленню національного доходу з метою утворення необхідних суспільству валютних фондів.

2. Необхідним приводом для виникнення валютних відносин слугує здійснювана державою планомірна діяльність по утворенню та використанню в суспільстві необхідних валютних цінностей.

3. Об'єктом валютних відносин є валютні цінності, під якими варто розуміти предмети, що слугують засобом платежу в міжнародних розрахунках, чи ті, що можуть бути сурогатом міжнародних розрахункових засобів, тобто являються грошима» [1, с. 16].

Також вчений констатує, що валютні правовідносини є своєрідними фінансовими правовідносинами. Це дає можливість виділити ознаки, які характерні тільки для валютних правовідносин, та вирізнити їх від «чистих» фінансових відносин. До таких ознак Є.О. Алісов відносить, по-перше, своєрідність владно-майнового характеру валютних правовідносин, яка проявляється в еквівалентному, тобто двосторонньому русі грошової форми вартості між суб'єктами виробництва. В цих відносинах здійснюється не перерозподіл вартості, а перерозподіл частини грошових засобів суспільства, за допомогою яких можливий міжнародний обмін та фінансове співробітництво, що, на його думку, значно відрізняється від того, на що вказував Е.О. Вознесенський при аналізі традиційних фінансових відносин. По-друге – їх комплексність [1, с. 18-19].

Підтримуючи в цілому думку Є.О. Алісова, А.М. Іскоростейський зазначає, що наведені автором особливості неповно розкривають підстави їх виникнення. Також, на його думку, можна виділити такі особливості валютних відносин, які вказують на їх відмінність від фінансових: а) валютна діяльність держави є складовою фінан-

сової та полягає у мобілізації, розподілі та використанні валютних ресурсів шляхом встановлення валютного режиму, валютного регулювання та валютної політики; б) валютним відносинам притаманне регулювання норм інших галузей права, зокрема цивільним та господарським правом [5, с. 16-17].

Досліджуючи правові засади валютного регулювання і контролю в Україні Л.М. Кравченко констатує, що «аналіз особливостей фінансових правовідносин дозволяє говорити, що валютним правовідносинам також властиві всі ознаки фінансових, а саме: а) валютні правовідносини складаються у сфері фінансової діяльності держави, яка чітко регламентує порядок утворення й використання централізованих та децентралізованих валютних фондів; б) підставою для виникнення валютних відносин є здійснювана державою планова діяльність з утворення і використання необхідних валютних фондів; в) об'єктом валютних відносин є валютні цінності, що використовуються в міжнародних розрахунках, як засіб платежу; г) валютним відносинам, в більшості випадків, притаманний владно-майновий характер, тобто один із суб'єктів, наділений державою владними повноваженнями щодо інших учасників валютного правовідношення; д) суспільні відносини, які врегульовані нормами валютного законодавства, не обмежуються відносинами, які виникають в процесі створення, розподілу та використання грошових фондів держави з метою реалізації їх завдань (фінансові правовідносини), а й тісно пов'язані з суспільними відносинами, що виникають у сфері державного управління фінансово-кредитною системою в цілях забезпечення інтересів держави (адміністративні правовідносини), тобто мають комплексний характер і регулюються нормами валютного законодавства, входять до предмета фінансового та адміністративного права [8, с. 54-56].

На думку О.А. Костюченко валютні правовідносини характеризуються такими властивостями:

1. Вони відбуваються у сфері фінансової діяльності держави, яка регламентує порядок утворення і використання валютних фондів.

2. Підставою для виникнення валютних відносин є здійснювана державою планова діяльність з утворення і використання валютних фондів.

3. Ці відносини мають завжди грошовий характер, однак роль грошей у таких відносинах виконують валютні цінності.

4. Об'єктом валютних відносин виступають валютні цінності, які є специфічним засобом платежу в міжнародних розрахунках.

5. Валютні правовідносини мають комплексний характер і підпадають під дію норм не тільки фінансового права, а й цивільного, господарського, міжнародного приватного та інших галузей права.

6. Ці відносини характеризуються владно-майновою природою, що визначається діяльністю держави, яка концентрує валютні ресурси, формує національну валютну систему і валютний ринок, закріплює принцип резидентства у валютних відносинах.

7. Для регулювання валютних відносин застосовується метод імперативного впливу на учасників валютних відносин, причому допускаються такі засоби правового регулювання, як заборона, дозвіл і припис [7, с. 21].

С.І. Прокопчук, досліджуючи валютне регулювання та валютний контроль як об'єкт правового регулювання, аналізує відносини з приводу обігу валютних цінностей та виділяє наступні їх ознаки:

1) об'єктом усіх цих правовідносин є валютні цінності, як особливий вид майна, що визначає майновий характер цих відносин;

2) обіг валютних цінностей представляє собою частину економічного обороту, у зв'язку з чим, за своєю природою всі ці правовідносини є економічними;

3) обіг валютних цінностей на території конкретної держави регулюється нею з метою укріплення її валютно-фінансового стану, підтримання на високому рівні її платоспроможності та кредитоспроможності, забезпечення надходжень валюти з-за кордону по зовнішньоекономічному обігу, протидії відтоку капіталу за кордон, залучення іноземного капіталу та укріплення національної валюти. При цьому, виділяючи третю ознаку, автор констатує, що регулювання валютних правовідносин здійснюється в публічних інтересах;

4) метод регулювання валютних правовідносин в основному імперативний (владно-централізований, який не допускає регулювання на власний розсуд суб'єкта). При цьому, виділяючи цю ознаку, дослідник констатує, що її наявність свідчить про те, що валютне законодавство відноситься до публічно-правової сфери;

5) практично в усіх валютних правовідносинах (за винятком відносин здійснення права власності на валютні цінності) в якості обов'язкового учасника правовідносин виступає орган валютного регулювання чи орган або агент валютного контролю [9, с. 30-32].

Можна продовжувати наводити приклади виділених дослідниками ознак валютних правовідносин. Але вже наведені дають підстави говорити про те, що з такими підходами до виділення і характеристики ознак валютних правовідносин досить важ-

ко погодитись. Це можна пояснити тим, що по-перше, виділені і охарактеризовані ознаки валютних правовідносин не дають можливості зрозуміти їх суть і природу. По-друге – варто вказати на те, що сприйняття валютних правовідносин, як різновиду фінансових правовідносин, на сучасному етапі розвитку України не сприяє об'єктивності у дослідженні їх природи та не відповідає існуючій реальності.

На нашу думку, в сучасних умовах розвитку України як незалежної та самостійної держави виникає об'єктивна необхідність перегляду наукових підходів до вивчення та дослідження валютних правовідносин. І це, в першу чергу, має стосуватись їх характеристики, оскільки саме вона дає чітке уявлення про них, що, відповідно, в майбутньому, дасть можливість застосовувати адекватні методи державного регулювання.

Дослідження валютних правовідносин, як урегульованих нормами права суспільних відносин між уповноваженими суб'єктами з приводу обігу валюти і валютних цінностей, реалізація яких забезпечується силою державного примусу в їх ретроспективі, на нашу думку, дає підстави виділити такі їх особливості.

Враховуючи те, що валютним правовідносинам, як виду правовідносин, взагалі притаманні всі ознаки останніх, тому на них ми зупинитись не будемо. Зосередимо нашу увагу на тих ознаках, що дають можливість відокремити їх від усіх інших видів правовідносин.

Першою особливістю є те, що валютні правовідносини виникають у процесі введення в обіг, припинення, і самого обігу валюти і валютних цінностей. Розкриття цієї ознаки вимагає звернути увагу на те, що валютними правовідносинами є суспільні відносини, які пов'язані з введенням в обіг, самим обігом і припиненням обігу двох видів об'єктів матеріального світу – іноземної валюти та валютних цінностей.

Проведене нами дослідження [10, с. 43] дає можливість валюту визначити як загальний еквівалент вартості товарів, робіт, послуг, які поставляються суб'єктами ринкової взаємодії на ринок, і який є законним засобом платежу на території держави емітента. Враховуючи зазначене визначення, ми можемо цілком логічно припустити, що введення в обіг іноземної валюти відбувається в процесі дії: а) механізмів створення законного засобу платежу на території іноземної держави; б) переміщення іноземної валюти через митний кордон України в порядку та на підставах, визначених чинним законодавством України.

Враховуючи те, що валютні цінності є об'єктами матеріального світу, введення їх

в обіг пов'язане з їх виготовленням, виробленням та первинним використанням, що може відбуватись відповідно до чинного законодавства України. Під обігом валюти і валютних цінностей ми розуміємо вчинення будь-яких, не заборонених чинним законодавством правочинів, результатом яких є перехід права власності на валюту та валютні цінності.

Виведення з обігу валюти і валютних цінностей відбувається двома основними шляхами, а саме: а) фізичне знищення; б) вчинення правочинів, в результаті яких змінюється право власності на валюту чи валютні цінності, і після яких вони припиняють обслуговувати економіку України.

Саме зазначені процеси характеризуються значними особливостями, що дає можливість говорити про своєрідність валютних правовідносин.

Другою ознакою є те, що валютні правовідносини мають спеціальний правовий режим об'єкта.

Детально проаналізувавши правовий режим об'єкта валютних правовідносин [10, с. 32-95], ми можемо констатувати, що він об'єктивується у спеціальних, визначених у чинному законодавстві України, правилах його обігу. При цьому у самому загальному вигляді його можна порівняти з правовим режимом речей, обмежених в обороті. Враховуючи це, ми можемо констатувати факт того, що саме така конструкція правового режиму об'єкта виокремлює валютні правовідносини серед подібних (адміністративних, фінансових), що відповідно, підтверджує їх своєрідність.

Третьою ознакою є те, що у валютних правовідносинах, крім загальних суб'єктів (фізичних та юридичних осіб) є особливий суб'єкт, який присутній (прямо чи опосередковано) завжди.

Відповідно до п. 2 ст. 2 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» від 19 лютого 1993 року № 15-93 (далі – Декрет), особи (резиденти і нерезиденти) мають право здійснювати валютні операції з урахуванням обмежень, встановлених цим Декретом та іншими актами валютного законодавства України. При цьому валютні обмеження, встановлені відповідно до чинного законодавства, проявляються у встановленні валютного режиму. Результатом введення валютного режиму є здійснення операцій з валютою та валютними цінностями лише на підставі ліцензії Національного банку України на право здійснення операцій з валютою та валютними цінностями. Декрет передбачає, що генеральні ліцензії видаються комерційним банкам та іншим кредитно-фінансовим установам

України на здійснення валютних операцій, що не потребують індивідуальної ліцензії, на весь період дії режиму валютного регулювання.

Таким чином, якщо взяти до уваги, що жодна валютна операція не може бути здійснена без ліцензії Національного банку України, як спеціального уповноваженого органу, можна з упевненістю говорити про те, що у валютних правовідносинах Національний банк України завжди присутній або як суб'єкт ліцензування (пряма присутність), або як суб'єкт контролю (опосередкована присутність).

Четвертою ознакою є те, що через валютні правовідносини опосередковується валютна політика держави. Це пояснюється тим, що у валютних правовідносинах об'єктивується валютний режим, який діє на території держави. Саме валютні правовідносини є формою об'єктивації валютної політики, яку провадить держава на власній території.

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, ми можемо зробити такі **ВИСНОВКИ**.

На сучасному етапі розвитку нашої держави ефективно правове регулювання валютних відносин є надзвичайно важливим для подальшого розвитку України. Ефективність правового регулювання залежить від його механізмів, що мають відповідати природі та суті об'єкта впливу. Саме усвідомлення характерних ознак явища дає можливість в процесі його правового регулювання застосувати адекватні механізми впливу. Валютні відносини з цього не є виключенням.

Викладене нами дає можливість виділити такі ознаки валютних правовідносин, що відрізняють їх від подібних, а саме: валютні правовідносини виникають у процесі введення в обіг, припинення, і самого обігу валюти і валютних цінностей; валютні правовідносини мають спеціальний правовий режим об'єкта; у валютних правовідносинах, крім загальних суб'єктів (фізичних та юридичних осіб) є особливий суб'єкт, який присутній (прямо чи опосередковано) завжди – Національний банк України; через валютні правовідносини опосередковується валютна політика держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алисов Е.А. Правовое регулирование валютных отношений в Украине. – Х.: Фирма «Консум», 1998. – 142 с.
2. Валютное право: учебник для вузов. Под ред. д. ю. н., проф. Ю.А. Крохиной. – 2-е изд. – М.: Высшее образование; Юрайт-Издат, 2009. – 430 с.
3. Валютное право: учебное пособие / Д.Г. Алексева, С.В. Пыхтин, Н.В. Сапожников, Я.М. Фальковская. – М.: Норма, 2007. – 352 с.

4. Губарева Т.И. Финансово-правовые и институциональные проблемы валютного регулирования и валютного контроля в Российской Федерации: монография / Т.И. Губарева; науч. ред. д-ра юрид. наук, проф. З.М. Казачкова. – М.: Волтерс Клуйверт, 2012. – 192 с.
5. Іскоростенський А.М. Правове регулювання валютних відносин в Україні. Дис. ... к. ю. н., 12.00.07. «Адміністративне право і процес, фінансове право, інформаційне право». – К., 2008. – 234 с.
6. Косаренко Н.Н. Валютное право: курс лекций / Н.Н. Косаренко. – М.: Флинта: МПСИ, 2006. – 184 с.
7. Костюченко О.А. Валютне законодавство України: Навчальний посібник. – К.: Атіка, 2006. – 304 с.
8. Кравченко Л.М. Правові засади валютного регулювання і контролю в Україні. Дис. ... к. ю. н., 12.00.07. «Адміністративне право і процес, фінансове право, інформаційне право». – К., 2003. – 190 с.
9. Прокопчук С.И. Валютное регулирование и валютный контроль, как объект правового регулирования. Дис. ... к. ю. н., 12.00.14. «Административное право, финансовое право, информационное право». – М., 2002. – 210 с.
10. Старинський М.В. Валютні відносини: окремі проблеми правового регулювання: монографія / М.В. Старинський. – Суми: видавничо-виробниче підприємство «Мрія», 2014. – 208 с.
11. Старинський М.В. Визначення поняття «валютні правовідносини» // Юридична Україна. – 2011. – № 8. – С. 43-47.